

Editorial

Od sekularizace k sekularitě

Roman Vido, Jan Váně

Otázky spjaté s problematikou náboženství nepatří v českém prostředí k těm, které by přitahovaly zvýšený zájem laické nebo odborné veřejnosti. Pomineme-li vyhocené politické debaty na téma církevních restitucí a mediálně vděčné střety ohledně islámu, dojdeme ke zjištění, že ve srovnání s většinou ostatních evropských společností nenachází téma náboženství v českém veřejném prostoru výraznější rezonanci. Přesto se domníváme, že i ve zdejších podmínkách má smysl si otázky dotýkající se tohoto tématu klást. Už jen proto, že témata, která dnes nepokládáme za aktuální, se jako taková mohou v brzké době vyjevit. Ostatně výše zmiňované diskuse o církevních restitucích a islámu v sobě ukrývají zásadní otázky po vztahu mezi státem a církvemi, politikou a náboženstvím či společností a náboženstvím v kontextu „pozdní modernity“, které mohou v budoucnu vyhrěznout na povrch v intenzitě, s jakou se s nimi dnes můžeme setkávat třeba ve Francii, Německu nebo Polsku.

Předkládané vydání *Sociálních studií* volně navazuje na tematicky spřízněné dvojčíslo *Posvátno* vydané v roce 2008. Na rozdíl od něj tentokrát zaměřuje primární pozornost nikoliv na různé podoby „posvátna“ či náboženství, ale na fenomén, který bývá vnímán jako jejich protipól a jenž se projevuje v rozmanitých podobách, úrovních a významech. Přes obsahovou různorodost pojmu *sekularita* (a pojmů příbuzných) můžeme identifikovat jeho základní jádro a vymezit ho jako „určitý způsob vnímání, popisování a vztahování se ke světu, který uznává existenci něčeho, co nazývá náboženstvím a co je odlišitelné a ideálně i oddělitelné od ne-náboženství“ (Johansen 2013: 5).¹

Náš zájem reflektuje významný teoretický posun v sociologii náboženství (a příbuzných disciplínách) posledních let, v jehož rámci se do výzkumného hledáčku badatelů a badatelek dostávají otázky dříve opomíjené či neproblematizované (Váně 2010; Davie 2013; Johansen 2013). Tento posun významně souvisí s narušením teoretického „monopolu“ sekularizačního paradigmatu (Vido 2011) a na něj navázaných představ, jež se v současnosti přerouvají z pozice explicitních či implicitních *předpokladů* pro sociálněvědní analýzu tématu náboženství do postavení vlastního *předmětu* sociálněvědního zkoumání a kritické reflexe

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 3/2013. S. 7–10. ISSN 1214-813X.

¹ Pojem „sekularita“ (*secularity*) na tomto místě chápeme právě jako protipól pojmu „posvátno“ (*the sacred*). Alternativně bychom mohli použít i termínu „sekulárno“ (*the secular*). Jsme si přitom vědomi toho, že dané pojmy (plus další – „sekularismus“, *secularism*) nejsou ani zdaleka synonymy a různí autoři a autorky je naplňují odlišnými sémantickými obsahy. Tyto difference zde ale vědomě opomíjíme, stejně jako zde nediskutujeme vztah mezi pojmy „náboženský“ a „posvátný“ na straně jedné a „sekulární“ a „profánní“ na straně druhé.

(Asad 2003; Fitzgerald 2007). Sekularizační perspektiva čelí kritikám za neoprávněné univerzalistické nároky, problematické teoretické zakotvení a modernistickou ideologickou předpojatost (ve smyslu euro-centričnosti a protináboženskosti). Jak přitom poznamenávají Wohlrab-Sahr a Burchardt, „[v]e srovnání se starší debatou vedou často novější příspěvky k inverzi subjektu a objektu kritiky. Zatímco dříve byl sekularismus pokládán za prostředek vysvobození z pout tradiční a náboženské autority, dnes je to náboženství, které se jeví jako prostor svobody, a sekularismus jako instrument reglementace a exkluze“ (Wohlrab-Sahr a Burchardt 2012: 5).

Jako doklad této reorientace může posloužit řada vlivných textů, s nimiž se odborná veřejnost v uplynulých letech mohla setkat. Jmenujme z nich například obsáhlý opus Ch. Taylora *A Secular Age* (Harvard University Press, 2007), na něj navazující publikaci editorů M. Warnera, J. VanAntwerpena a C. Calhouna *Varieties of Secularism in a Secular Age* (Harvard University Press, 2010) či svazek editovaný C. Calhounem, M. Juergensmeyerem a J. VanAntwerpenem pod názvem *Rethinking Secularism* (Oxford University Press, 2011). Z oblasti politologických analýz můžeme zmínit komparativní soubor studií editovaný L. E. Cady a E. S. Hurd pod titulem *Comparative Secularisms in a Global Age* (Palgrave Macmillan, 2010). Samostatnou kapitolu pak tvoří důležitý, Taylorovou prací inspirovaný internetový blog *The Immanent Frame*.²

V dané souvislosti se vynořilo hned několik důležitých teoretických nástrojů, jejichž snahou je zachytit proměňující se sociální realitu moderních společností vzhledem ke vztahu mezi náboženským a sekulárním. Pomineme-li starší Bergerův pojem *desekularizace* (Berger 1999), který plnil spíše deskriptivní funkci, můžeme na prvním místě jmenovat vlivný koncept *post-sekulární společnosti*, který do veřejného diskurzu vnesl německý filozof Jürgen Habermas (Habermas 2008; Gorski a kol. 2012). Ten jeho prostřednictvím reaguje na situaci sekularizovaných západních společností (sekularizovaných ve smyslu rozvinutí funkcionální diferenciaci), v nichž náboženství nicméně neztrácí svůj veřejný vliv a společenskou relevanci, a hlásí se tak k deprivatizační tezi José Casanovy (1994). Označením „post-sekulární společnost“ vystihuje charakter veřejného vědomí v současných evropských společnostech, které se musí „přizpůsobovat pokračující existenci náboženských komunit ve stále sekularizovanějším prostředí“ (Habermas 2008: 19). „Post-sekulární“ vědomí opouští osvícenskou víru v odumření náboženství a konečné vítězství sekularismu, jež přinese postupující proces modernizace, a klade si otázky po možnostech sociální koheze v kontextu rostoucí kulturní a náboženské plurality.

Druhý inspirativní příspěvek do diskuse o sekularitě představuje rozvinutí eisenstadtového motivu mnohočetných modernit do koncepce *mnohočetných sekularit* (multiple secularities), s nímž přišla německá socioložka Monika Wohlrab-Sahr (2011). Přínos tohoto konceptuálního rámce, který v jistém ohledu navazuje i na klasickou Martinovu typologii trajektorií sekularizačního procesu (Martin 1978), spočívá v rozšíření badatelského zájmu o pluralitu podob, jichž mohou sekulární „režimy“ z hlediska historického a geografického nabývat, a zvýšení citlivosti vůči kulturní dimenzi sekularity (vedle dimenze právní či

² Blog lze najít na adrese <http://blogs.ssrc.org/tif/>.

institucionální). Cílem je reformulace vztahu mezi náboženstvím a sekularitou v moderních společnostech prostřednictvím kulturní sociologie a konceptualizace sekularity v termínech kulturních významů, jež leží v základech diferenciaci mezi náboženskou sférou a sférami ne-náboženskými. „Mnohočetné sekularity“ je třeba chápat jako „formy distinkce mezi náboženstvím a jinými sociálními doménami [...], jež jsou institucionalizovány a zčásti legitimizovány skrze vůdčí ideje“. Přičemž „tyto sekularity vykazují odlišné struktury významu, které dokládají specifickou sociální historii konfliktu stejně jako soupeřící vliv jiných forem sekularity“ (Wohlrab-Sahr a Burchardt 2012: 12–13).

Třetí teoretickou rovinu úvah o vztahu sekularity a náboženství pro pozdně moderní společnosti ustavují studie promýšlející dopady procesu *globalizace*. Globalizace představuje pro sociologii (náboženství) impuls, jenž je obdobnou výzvou, jakou pro badatele 19. a 20. století představovala snaha konceptualizovat přerod tradičních společností v moderní. Cílem není nic menšího než úsilí o vymanění se z klece teorií modernity/modernizace v důsledku zpochybnění předpokladu, že s postupující modernizací budou společnosti stále více sekulární. Globalizační teorie akcentují dva nové procesy, jimiž jsou pluralizace a glocalizace (Robertson 1992). Vedle dnes již klasických úvah o dopadu globalizace na sekularitu a náboženství Rolanda Robertsona se pro obor konstitutivními stávají práce Petera Beyera. Ten rozpracovává Robertsonovu ideu glocalizace a pokouší se teoreticky rozvíjet tvrzení, že univerzálně působící náboženství jsou abstrakcí, která se v realitě rozpadá do řady lokalizovaných a partikulárních projevů globálních „univerzálií“. Sociologie náboženství podle něj proto musí adekvátně reflektovat situaci, což neznamená nic jiného než nezbytnost opustit způsob uvažování o moderních společnostech, který byl sociologii doposud vlastní (Beyer 2006).

Texty, které nabízíme na následujících stránkách, se dotýkají všech tří okruhů, které jsme výše zmínili. Úvodní studie *Milana Fujdy* podrobuje kritice celý konceptuální aparát, který až dosud společenské vědy zabývající se „náboženstvím“ využívaly. Její autor argumentuje ve prospěch opuštění analytických kategorií „náboženství“, „posvátna“ či „sekulárna“ a jako teoreticko-metodologickou alternativu nabízí tzv. symetrický přístup inspirovaný pracemi Bruno Latoura. Další dvě studie se pohybují na „habermasovském“ poli politické filozofie a nabízejí důkladnou reflexi problému postavení náboženství a „náboženského rationale“ v moderním veřejném prostoru. *Ondřej Štěch* analyzuje debatu tří prominentních postav – Johna Rawlse, Jürgena Habermase a Charlese Taylora – na téma vymezení hranic mezi náboženstvím a veřejným (sekulárním) prostorem. *Vojtěch Malý s Pavlem Dufkem* se pak soustředí na diskusi ohledně role náboženských argumentů pro politické jednání v tomto prostoru. Poslední dvojice textů nepřímou naplňuje výzkumný program definovaný projektem „mnohočetných sekularit“, když se snaží o odhalení kořenů fenoménu „české sekularity“. *Petr Pabian* tak činí explicitně a na obecné rovině; jeho příspěvek současně představuje polemiku s některými dosavadními (nejen) sociologickými interpretacemi aktuálního stavu religiozity v českých zemích. *Stanislav Balík a Otto Eibl* naproti tomu předkládají úžeji zaměřenou analýzu vývoje postojů českých politických stran ve věci vztahu mezi státem a církvemi od konce 19. století do současnosti, čímž akcentují politickou/institucionální rovinu problému sekularity. K zajímavému srovnání mezi českým „případem“ a situací v bývalé NDR v závěru čísla vybízí recenze *Petry Závorkové*, která v ní čtenářům přibližuje publikaci vzešlou z produkce výzkumného týmu Lipské univerzity pod vedením Moniky Wohlrab-Sahr.

Věříme, že nabídnuté příspěvky si dokáží získat vaši čtenářskou pozornost a současně také napomohou ke zvýšení badatelského zájmu o pestré škálu dílčích témat, na něž lze pod zastřešujícím pojmem sekularita narazit.

Literatura

- ASAD, Talal. *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press, 2003. ISBN 978-0804747684.
- BERGER, Peter L. The Desecularization of the World: A Global Overview. In: BERGER, Peter L., ed. *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans & Washington: Ethics and Public Policy Center, 1999, s. 1–18. ISBN 978-0802846914.
- BEYER, Peter. *Religions in Global Society*. London: SAGE, 2006. ISBN 0-415-39319-1.
- CASANOVA, José. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. ISBN 978-0226095356.
- DAVIE, Grace. *The Sociology of Religion: A Critical Agenda*. London: SAGE, 2013. ISBN 978-1849205870.
- FITZGERALD, Timothy, ed. *Religion and the Secular: Historical and Colonial Formations*. London: Equinox, 2007. ISBN 978-1845532673.
- GORSKI, Phillip, ed. *The Post-Secular in Question: Religion in Contemporary Society*. New York: New York University Press, 2012. ISBN 978-0814738740.
- HABERMAS, Jürgen. Notes on Post-Secular Society. *New Perspectives Quarterly*. 2008, roč. 25, č. 4, s. 17–29. ISSN 1540-5842.
- JOHANSEN, Birgitte Schepelern. Post-secular sociology: Modes, possibilities and challenges. *Approaching Religion*. 2013, roč. 3, č. 1, s. 4–15. ISSN 1799-3121.
- MARTIN, David. *A General Theory of Secularization*. Oxford: Blackwell, 1978. ISBN 978-0061361791.
- ROBERTSON, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE, 1992. ISBN 978-0803981874.
- VÁNĚ, Jan. Sociologie náboženství nejen v době postmoderní. In: LUŽNÝ, Dušan a David VÁCLAVÍK, eds. *Individualizace, náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern, 2010, s. 64–86. ISBN 978-80-86702-69-8.
- VIDO, Roman. *Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-266-3.
- WOHLRAB-SAHR, Monika. Multiple secularities and their normativity as an empirical object. *The Immanent Frame*. [online]. 2011 [cit. 6. 10. 2013]. Dostupné z: <http://blogs.ssrc.org/tif/2011/12/13/multiple-secularities-and-their-normativity-as-an-empirical-object/>.
- WOHLRAB-SAHR, Monika a Marian BURCHARDT. Multiple Secularities: Toward a Cultural Sociology of Secular Modernities. *Comparative Sociology*. 2012, roč. 11, č. 6, s. 875–909. ISSN 1569-1322.